

LEIDRAAD

MECHELEN KLEURT

Diversiteit en representatie
in jeugdliteratuur

[MECHELENKINDERSTAD.BE/MECHELENKLEURT](https://mechelenkinderstad.be/mechelenkleurt)

MECHELEN

Verhalen laten je kennismaken met zowel vertrouwde als nieuwe werelden en vergroten zo je kennis van de werkelijkheid. Maar wat als de verhalen die je leest slechts een deel van de werkelijkheid, en de mensen die in deze werkelijkheid leven, tonen? Wat als die verhalen sommige mensen steeds opnieuw en anderen zelden of nooit afbeelden? Wat als onze beeldvorming dus vervormd, beperkt of eenzijdig is? **Mechelse kinderen herkennen zich te weinig in de personages en de verhalen van kinder- en jeugdboeken. Stad Mechelen wil met dit signaal aan de slag.**

De leidraad is bedoeld om met jonge lezers te werken rond het thema **diversiteit en eenzijdigheid in relatie tot jeugdliteratuur**. Het is een aanzet om jeugdboeken tegen een kritisch licht te houden. Lezers worden zich via de werkvormen bewust dat jeugdliteratuur niet neutraal is, maar, al dan niet subtiel, doordrongen is van heersende culturele opvattingen en waarden.

De leidraad is ontworpen als een **keuzemenu** met verschillende werkvormen om diversiteit in jeugdboeken met kinderen te bespreken. De werkvormen zijn gericht op leerlingen uit de tweede en derde graad van het lager onderwijs. Deze leidraad is ruim inzetbaar: onderwijs, jeugdwerkzijnswerk, jeugdwerk... kortom voor iedereen die groepen van 8-tot 11-jarigen begeleidt. De opdrachten kunnen in twee lesuren (100 minuten) gegeven worden, maar kunnen ook opgesplitst en apart uitgevoerd worden.

1. ACHTERGRONDINFORMATIE VOOR LEERKRACHT/BEGELEIDER

Het belang van lezen

Lezen is noodzakelijk om mee te kunnen in onze kennismaatschappij. Je moet goed kunnen lezen om officiële documenten te begrijpen, om de krant te lezen, om handleidingen of vacatures te lezen, om te slagen in het onderwijs... Lezen is dus een **slutelvaardigheid**. Het leesontwikkelingsproces begint al heel vroeg. De basis wordt reeds gelegd bij het voorlezen aan peuters en kleuters. Het rapport De Doorgaande Leeslijn schetst op basis van wetenschappelijk onderzoek de leesontwikkeling van kinderen en jongeren (Stichting Lezen, 2020).

Lezen is ook goed voor je **welzijn**. Bequoye (2018) somt een aantal voordelen van lezen en literatuur op. Lezen bevordert het concentratievermogen en de taalontwikkeling. Via lezen vergaar je kennis, kom je in contact met andere wereldbeelden en verruim je jouw denken. Door te lezen ontdek je nieuwe perspectieven en ontwikkel je jouw inlevingsvermogen. Soms ontdek je jezelf via bepaalde personages en kan literatuur bijdragen aan je zelfontwikkeling. Lezen zou ook stress verminderen en een therapeutisch en troostend effect hebben bij bijvoorbeeld rouw en verlies.

Literatuur als spiegels en vensters

Literatuur kun je niet los zien van de maatschappij waarin een tekst of verhaal geschreven werd. Van den Bossche en Klomberg (2020) stellen dat verhalen de groepsverhoudingen en relaties tussen mensen in een maatschappij, nabootsen. Verhalen zijn in die zin een realistische of symbolische weerspiegeling van wat er zich in de samenleving afspeelt.

Elk verhaal, hetzij voor volwassenen, jongeren of kinderen, geeft een wereldbeeld mee aan de lezer. Afhankelijk van de leeftijd is men zich in meerdere of mindere mate bewust van de ideologische boodschap in het verhaal. Als je ervan uitgaat dat boeken iets vertellen over het wereldbeeld van de maatschappij waarin de tekst of het verhaal werd ontwikkeld, dan onthullen deze boeken iets over de gangbare beelden en boodschappen over diversiteit en inclusie.

“Books are sometimes windows, offering views of worlds that may be real or imagined, familiar or strange. [...] When lighting conditions are just right, however, a window can also be a mirror. Literature transforms human experience and reflects it back to us, and in that reflection we can see our own lives and experiences as part of a larger human experience. Reading, then, becomes a means of self-affirmation, and readers often seek their mirrors in books.” (Sims Bishop, 1990)

Sims Bishop (1990), een pionier in het onderzoek naar diversiteit in de Amerikaanse jeugdliteratuur, omschrijft jeugdboeken als spiegel van de maatschappij en als venster voor te ontdekken nieuwe werelden. Wanneer kinderen zich niet weerspiegeld zien in de boeken die ze lezen of wanneer de beelden vervormd, negatief of belachelijk zijn, dan leren deze kinderen onbewust dat ze niet gewaardeerd worden in de maatschappij waarin ze leven. Voor kinderen uit dominante sociale groepen zijn kinderverhalen als spiegels want ze herkennen zich in het verhaal. Het tekort/gebrek aan boeken over kinderen die niet op hen lijken, zorgt ervoor dat ook zij op hun beurt benadeeld worden. Kinderen uit dominante sociale groepen hebben nood aan vensters op de realiteit, aan verhalen die een blik werpen op de diversiteit in de maatschappij.

Doelstellingen

Binnen onderwijs en jeugdwerk kunnen we de aanwezige dominante patronen helpen doorbreken door:

- zelf zeer bewust te zijn van stereotiepe en eenzijdige beeldvorming en discours in o.a. media, (kinder)literatuur,...
- kinderen bewust te maken van de dominante perspectieven en eenzijdigheid binnen jeugdliteratuur
- bewust de eenzijdigheid te doorbreken en jeugdliteratuur naar voren te schuiven die beelden tonen en verhalen brengen waarin kinderen uit niet dominante groepen weerspiegeld worden in hun eigen waardigheid

2. WERKVORMEN

De aangeboden werkvormen kunnen apart van elkaar ingezet worden of in een set om een volledige les te vullen. Je kunt de werkvormen inzetten bij zowat elk boek of elke tekst, maar het is evenzeer interessant om de titels uit het diverse boekenpakket samengesteld door de bibliotheek Mechelen te gebruiken.

De inhoud van deze werkvormen is te linken aan de eindtermen van het lager onderwijs en meer bepaald aan de eindtermen binnen de vakgebieden:

- **Nederlands** (domeinen Spreken, Luisteren, Lezen, Schrijven, Strategieën, Taalbeschouwing en (Inter)culturele gerichtheid)
- **Wereldoriëntatie** (domeinen Mens, Maatschappij)
- **Sociale Vaardigheden** (domeinen Samenwerking) (Agentschap voor Kwaliteitszorg in Onderwijs en Vorming (2010))

legende

doe-opdracht

tekenopdracht

2.1. Werkvormen voor lezers van 8 tot 9 jaar

Werkvorm 1: Personages ontwikkelen

In jeugdverhalen komen nog vaak (onbewuste) stereotype rolmodellen aan bod. Er is vaak een duidelijke opdeling tussen meisjes en jongens. Er is weinig diversiteit in herkomst. Ook een persoon met een beperking kan (impliciet) geen held zijn. Kinderen gaan deze stereotypes internaliseren.

Opdracht: In de meeste verhalen zijn superhelden jongens.

Ze zijn stoer en sterk en redden mensen in nood.

Hoe zou jouw superheld eruit zien?

Elke lezer krijgt een superheldenprofiel waar enkele

gegevens ontbreken. De lezer kan alleen of in duo fantaseren over een

superheld. **Vul het superheldenprofiel op de volgende pagina aan.**

Duur: 40 minuten

Daarna tekent de lezer zijn of haar nieuwe superheld op dezelfde pagina. Welke details kenmerken de superheld? Een bril, sproeten, een beugel, een warrige haarbos, een prothese, huidskleur, ... Je kan hiervoor het setje huidskleurpotloden van de Stad Mechelen gebruiken.

Duur: 30 minuten

Een voorbeeld van inclusie in superhelden:
“We can be heroes”
(kinderfilm)

Echte naam:

.....

Superheldennaam:

.....

Beschrijving uiterlijk:

.....

.....

.....

.....

Woonplaats:

.....

Superkrachten:

.....

.....

.....

.....

Houdt van:

.....

.....

Heeft een hekel aan:

.....

.....

Werkvorm 2: Moderne sprookjes

Sprookjes gaan vaak over verandering en transformatie. Ze bevatten een levensles en het goede overwint steeds het kwade. Sprookjes zijn meestal een weerspiegeling van de tijdsgeest en moraal binnen een bepaalde maatschappij. Denk bijvoorbeeld aan sprookjes waarin prinsessen en meisjes zoals Sneeuwwitje, Assepoester of Doornroosje, gered worden door een prins op het witte paard. Er is ondertussen veel veranderd en onze maatschappij ziet meisjes niet meer als hulpeloze wezens.

ALTERNATIEF

Niet iedereen kent het concept 'Sprookje'. Vertel zelf een verhaal dat kinderen kennen of laat de kinderen zelf een verhaal vertellen dat ze in hun omgeving hebben gehoord.

Moderne sprookjes maken hier komaf mee. **Moderne sprookjes zijn sprookjes van nu, sprookjes die zijn aangepast aan onze tijd en maatschappij.**

Heb je bijvoorbeeld Toermalijn van Davide Cali gelezen? Ook Roald Dahl maakte moderne sprookjes. Ridder Roa en de gevaarlijke draak van Pim Lammers is ook een modern sprookje.

Of ken je Koning en koning van Linda De Haan of Prinses Arabella is jarig van Mylo Freeman?

Opdracht: De lezers krijgen 30 minuten de tijd om een sprookje aan te passen.

De sprookjes worden nadien voorgelezen. **Kies je lievelingssprookje en maak er een modern sprookje van.** Wat zou je veranderen aan het sprookje? Zou Roodkapje de wolf een kopje kleiner maken? Of zou de prins op het witte paard een prinses zijn? Mag de held van het verhaal een keer een meisje zijn of een kind met een andere herkomst of met een beperking, of een combinatie van al deze kenmerken? Zou jouw moderne versie zich in een ver land afspelen of in je woonplaats? Laat je verbeelding werken! Deze opdracht kan individueel of in groepjes uitgevoerd worden.

Duur: 50 minuten

Kies een figuur uit dat moderne sprookje en teken er de moderne versie van, zodat ze passen in jouw en onze wereld. Waarom is de oma in sprookjes vaak een heel oud hulpbehoevend dametje met kort grijs haar en een bril?

Zien onze oma's er ook zo uit?

Draagt de prinses wel een jurk en heeft ze lange golvende haren?

Misschien draagt ze wel een bril?

Is de jager wel een man met een snor en baard?

Denk aan geslacht, haartooi, lichaamsgewicht, hoofddoeken, beperkingen, ... Vergeet ook hier het setje huidskleurpotloden van de Stad Mechelen niet te gebruiken.

Voeg eventueel een **spelelement** toe aan deze tekenopdracht om een gevarieerder resultaat te krijgen. Laat de kinderen via een brainstorm een lijst met 6 kenmerken opstellen en verbind deze kenmerken met een cijfer van 1 tot 6. Wat er gegooid wordt, moet in de tekening verwerkt worden.

Duur: 30 minuten

cliché

Tin geschiedenis van Roodkappje, opnieuw verteld door P. Louwerse (ca. 1888). Beeld

modern

Gerda Dendooven, 'De wonderlijke reis van Roosje Rood' (2007). Beeld

Deze beelden kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

Werkvorm 3: Rarara

In prentenboeken vertellen tekst en beeld het verhaal. Tekst en beeld zijn met elkaar verweven om betekenis te geven aan het verhaal. In boeken voor jongere lezers nemen illustraties een belangrijke plaats in. **Stereotypes kunnen, al dan niet bewust, niet alleen de tekst maar ook het beeld binnensluipen.** Denk bijvoorbeeld aan illustraties waar meisjes in roze kledij of jongens steeds met kort haar worden afgebeeld.

Opdracht: Laat je inspireren door het diverse boekenpakket van de bibliotheek Mechelen. Scan enkele illustraties uit enkele boeken uit dit boekenpakket. Bespreek hoe de personages eruit zien. Wat valt op? **Laat de lezers raden wat er zich afspeelt.** Daarna toon je het boek waaruit de illustratie komt en vertel kort waarover het boek gaat.

Duur: 30 minuten

Werkvorm 4: Welke kleur is huidskleur?

Wanneer we het over huidskleur hebben, denken velen standaard aan zalmroze. Maar niet iedereen heeft natuurlijk een zalmroze huid. Huidskleur kan ook beige, lichtbruin of donkerbruin zijn. Wanneer we bij huidskleur altijd verwijzen naar zalmroze, dan kun je je inbeelden dat kinderen met een andere tint zich niet erkend voelen. In de jaren veertig hebben twee Amerikaanse onderzoekers, Kenneth en Mamie Clark, de [Doll-test](#) uitgevoerd. Het [onderzoek](#) trachtte de stereotypen en beeldvorming van kinderen over hun etnische afkomst bloot te leggen. De test werd in meerdere landen Italië, Nederland, België e.a. opnieuw gedaan. De situatie lijkt niet te zijn veranderd.

kritische kijkwijzer: dit filmpje vertrekt vanuit een wit perspectief. de makers doen blijken alsof het niet logisch is dat de kinderen het gezicht inkleuren met zalmroze, nochtans zit er wel een logica achter, gezien de haren van het kind 'oranje' moesten zijn.

Opdracht: [Bekijk volgend experiment over huidskleur.](#) De lezers krijgen deze video niet te zien. Op het bord hangt een tekening van een kind. De tekening is niet ingekleurd. Ze krijgen een setje huidskleurpotloden en gewone kleurpotloden. De leerkracht stelt vragen. De kinderen antwoorden. Ze zitten in een kring.

- Als je de broek zou kleuren: welke kleur zou je deze geven? De kinderen steken een kleurpotlood in de lucht.
- Als je de trui zou kleuren: welke kleur zou je deze geven? De kinderen steken een kleurpotlood in de lucht.
- Als je de haren van het kind zou kleuren: welke kleur zou je ze geven? De kinderen steken een kleurpotlood in de lucht.
- Als je de huid van het kind zou kleuren: welke kleur zou je het kind geven? De kinderen steken een kleurpotlood in de lucht. De kinderen vertellen waarom ze deze kleur kozen.
- De kinderen gaan zelf na welke huidskleurpotlood het best bij hen past.
- De leerkracht legt tekeningen of foto's van kinderen op tafel en de kinderen gaan na welke huidskleurpotlood bij welk kind past.
- Nadien krijgt elk kind een tekening van verschillende kinderen/ personages naast elkaar.
- De kinderen kleuren deze tekening met kinderen met verschillende huidskleuren en haartypes.
- Nadien worden de prachtige tekeningen aan elkaar getoond of opgehangen.

Waarschijnlijk tonen de kinderen allerlei kleuren. De kinderen kunnen vertellen waarom ze deze kleur kozen.

Duur: 50 minuten

Wat heb je nodig voor deze opdracht?

een 10-tal tekeningen en foto's van diverse kinderen, één kleurplaat met de afbeelding van een kind, en per kind een kleurplaat waarop diverse kindergezichten afgebeeld staan

Opdracht: Laat de lezers een zelfportret maken. [Toon hen het werk van Angelica Dass.](#) Zij is een Braziliaanse fotograaf en is de maker van het project Humanæ, een langdurig project waarin ze duizenden portretten van mensen uit verschillende delen van de wereld koppelt aan Pantone-codes, om aan te tonen dat huidskleurlabels als rood, wit of bruin niet alleen onnauwkeurig maar ook absurd zijn.

Maak een gelijkaardig project met de klas. Elk kind krijgt eenzelfde formaat van papier of karton. Het is de bedoeling dat deze volledig wordt ingekleurd in de eigen huidskleur. Gebruik hiervoor het setje huidskleurpotloden van de Stad Mechelen of meng zelf verf. In de volgende stap wordt het zelfportret gemaakt op de gekleurde achtergrond.

Tip: werk met een spiegel of een geprinte foto van de lezer. Laat de kinderen goed naar de vorm van het gezicht, de ogen, de neus en de haren kijken zonder de bril, beugel, sproetjes of de gekke scheve tand te vergeten. Hang de portretten naast elkaar op en bekijk samen hoe verschillend de klasgroep is qua kleur.

Achteraf kan je met de portretten nog een leuk doe-boek maken. Knip elk portret in 3 stroken (eentje met de haren en het voorhoofd, eentje met de ogen en de neus, en eentje met de mond en de nek.) Stop ze in een ringmap. Nu kan je van verschillende portretten een nieuw samengesteld portret maken door de verschillende stroken te combineren.

Duur: 50 minuten

De kinderen willen misschien wel graag hun tekening bijhouden. Maak een kleurenkopie van de zelfportretten om deze opdracht uit te voeren.

© Angelica Dass

2.2. Werkvormen voor lezers van 10 tot 11 jaar

Werkvorm 1: Praatkaartjes

Deze opdracht spoort lezers aan om kritisch te reflecteren en rekening te houden met de inhoud van, de aanwezige denkbeelden in en de vorm van verhalen en teksten. Om specifieke aandacht te besteden aan de eigen weerspiegeling van kinderen in de literatuur, representatie en diversiteit is het best om voor deze werkvorm heel bewust boeken te kiezen die heel expliciet goede voorbeelden zijn (cfr. boekenpakket/leeslijst bibliotheek Mechelen) én juist niet.

Opdracht: Iedereen leest naar aanleiding van het klasgesprek een boek/tekst. Aan de hand van praatkaartjes worden **kritische vragen over de inhoud van het verhaal en de illustraties** gesteld. De groep gaat in een kring zitten. Stop de praatkaartjes in een doos of mand. De lezer neemt een kaart en beantwoordt de vraag. Kan de lezer de vraag niet beantwoorden dan wordt het praatkaartje teruggelegd in de doos/mand. De doos/mand wordt doorgegeven tot alle praatkaartjes op zijn.

Duur: 50 minuten

De leerkracht/jeugdwerker maakt op basis van de antwoorden op de vragen een korte samenvatting. Bevraag de lezers of er in het verhaal ideeën en/of voorstellingen over personages en/of groepen zitten, waarmee de lezers wel/niet akkoord gaan. Leg uit dat een stereotype een veralgemenend beeld over een bepaalde groep mensen is dat niet (volledig) overeenkomt met de realiteit of een deel van de realiteit vergroot. Herkennen de lezers stereotiepe voorstellingen met betrekking tot bepaalde personages in het verhaal of de tekst?

Hoe heet het
hoofdpersonage uit
het boek of de tekst?
Kun je het personage
beschrijven?

Beschrijf de kافت
van het boek.
Wat vind je van de kافت?

Wie heeft een bijrol
in het boek? Kun je dat
personage beschrijven?

Wat vond je leuk aan
het boek/de tekst?

Wat vond je slecht aan
het boek/de tekst?

Welke activiteiten doen
de mannelijke personages
in het boek/de tekst?
Welke hobby's hebben ze?

Welke activiteiten doen de vrouwelijke personages in het boek/de tekst? Welke hobby's hebben ze?

Bedenk een vraag over het boek voor je buur.

Wat gebeurt er in het verhaal?

Wat vond je spannend aan het boek/de tekst?

Als de schrijver je zou vragen wat er anders of beter zou kunnen, wat zou je dan zeggen?

Zijn er dingen in het verhaal die je in je eigen leven herkent?

Doet één van de personages je denken aan iemand die je kent?

Waar speelt het verhaal zich af?

In welke tijd speelt het verhaal zich af?

Welk personage komt het meest aan bod? Kun je dat personage beschrijven?

Welke personages komen weinig aan bod? Kun je die beschrijven?

Werkvorm 2: Speeddate met een boek

Diverse jeugdliteratuur kan de leefwereld van een lezer verbreden. Helaas is het aanbod diverse jeugdboeken beperkt en is het vaak een zoektocht naar diverse jeugdliteratuur. Tracht deze werkvorm goed te kaderen door een voorafgaande oefening of een groepsgesprek over een gebrek aan diversiteit in de kinder- en jeugdliteratuur.

Opdracht: De lezers stellen elk een boek aan elkaar voor. Er wordt gewerkt met het diverse boekenpakket van de bibliotheek Mechelen. Vooraf kiest elke lezer een titel uit dit boekenpakket van de bibliotheek Mechelen. Geef de lezers voldoende tijd om het gekozen boek uit te lezen. Spreek een deadline af. Voor deze opdracht houdt de leerkracht/begeleider de tijd in de gaten.

De lezers gaan in twee rijen tegenover elkaar zitten. In één minuut presenteren ze aan de lezer tegenover hen het gelezen boek. Daarna presenteert de andere lezer het door hem/haar gelezen boek. Na twee minuten schuift iedereen een plaatsje op. De lezers noteren op een blad welke drie boeken ze graag zouden lezen.

Duur: 40 minuten

Werkvorm 3: Vertel het verhaal door de ogen van...

Om op een cultuurkritische manier naar een verhaal of tekst te kijken, kunnen we het verhaal vanuit het perspectief van een ander personage uit een ondervertegenwoordigde groep bekijken. Worden de gebeurtenissen in het verhaal anders ervaren of verteld?

Voor deze opdracht kun je je laten inspireren door de titels uit het diverse boekenpakket van de bibliotheek Mechelen of je gaat aan de slag met een boek/tekst naar keuze. Alle lezers dienen op voorhand hetzelfde verhaal of de tekst gelezen te hebben. Het is belangrijk dat je voor deze werkvorm een specifiek boek als goed voorbeeld selecteert dat zich leent tot deze opdracht. Bijvoorbeeld Rosie en Moussa van Michael de Cock.

Opdracht: Bespreek met de groep de grote lijnen van de vooraf gelezen tekst of verhaal. Het is de bedoeling dat de lezers een gebeurtenis uit het verhaal of de tekst navertellen, vanuit het perspectief van een nevenpersonage.

Maak kaartjes met namen van enkele personages uit het verhaal of de tekst. Elke lezer neemt een kaartje. Verschillende leerlingen mogen hetzelfde personage trekken. Zorg voor enkele A4-tjes met daarop een gebeurtenis uit het gelezen verhaal. Vervolgens geef je elke lezer een gebeurtenis en vraag deze gebeurtenis te vertellen vanuit het perspectief van het personage op het kaartje. De andere lezers proberen te raden over welk personage dit gaat en leggen uit waarom.

Duur: 50 minuten

Werkvorm 4: Neem de school- of klasbibliotheek kritisch onder de loep

De Mechelse kinderraad gaf aan dat er te weinig diversiteit te vinden is in de jeugdliteratuur, maar ook in bibliotheken. Hoe zit dat bij de school- en klasbibliotheek?

Opdracht: Breng een bezoekje aan de school- of klasbibliotheek en bekijk het aanbod.

Wat vind je er vooral?

Avonturenboeken of spannende boeken?

Meisjesverhalen of jongensverhalen?

Vind je boeken met personages met een verschillende huidskleur?

Vind je boeken met personages die een beperking hebben?

Vind je boeken met personages die twee mama's of twee papa's hebben?

Hoe zien de illustraties in de boeken eruit?

Welke boeken moeten uit de school- of klasbibliotheek verdwijnen?

Welke (soort) boeken moeten we zeker toevoegen? Laat je hierbij inspireren door het diverse boekenpakket van de bibliotheek Mechelen.

Duur: 75 minuten

Werkvorm 5: Welke kleur is huidskleur?

Wanneer we het over huidskleur hebben, denken we standaard aan zalmroze. Maar niet iedereen heeft natuurlijk een zalmroze huid. Huidskleur kan ook beige, lichtbruin of donkerbruin zijn. Wanneer we bij huidskleur altijd verwijzen naar zalmroze, dan kun je je inbeelden dat kinderen met een andere tint zich niet erkend voelen.

(Zie p 9 voor filmpjes van de Doll-test.)

Opdracht: Laat de lezers een **zelfportret** maken. [Toon hen het werk van Angelica Dass.](#)

Zij is een Braziliaanse fotograaf en is de maker van het project Humanæ, een voortdurend project waarin ze duizenden portretten van mensen uit verschillende delen van de wereld koppelt aan Pantone-codes, om aan te tonen dat huidskleurlabels als rood, wit of bruin niet alleen onnauwkeurig maar ook absurd zijn.

Maak een gelijkaardig project met de klas. Elk kind krijgt eenzelfde formaat van papier of karton. Het is de bedoeling dat deze volledig wordt ingekleurd in de eigen huidskleur.

Gebruik hiervoor het setje huidskleurpotloden van de Stad Mechelen of meng zelf verf.

In de volgende stap wordt het zelfportret gemaakt op de gekleurde achtergrond.

Tip: werk met een spiegel of een geprinte foto van de lezer. Laat de kinderen goed naar de vorm van het gezicht, de ogen, de neus en de haren kijken zonder de bril, beugel, sproetjes, krullen, extensions of de gekke scheve tand niet te vergeten. Hang de portretten naast elkaar op en bekijk samen hoe verschillend de klasgroep is qua kleur.

Achteraf kan je met de portretten nog een leuk doe-boek maken. Knip elk portret in 3 stroken (eentje met de haren en het voorhoofd, eentje met de ogen en de neus, en eentje met de mond en de nek.) Stop ze in een ringmap. Nu kan je van verschillende portretten een nieuw samengesteld portret maken door de verschillende stroken te combineren.

Duur: 50 minuten

(Zie p 11 voor voorbeelden.)

kritische kijkwijzer: dit filmpje vertrekt vanuit een wit perspectief. de makers doen blijken alsof het niet logisch is dat de kinderen het gezicht inkleuren met zalmroze, nochtans zit er wel een logica achter, gezien de haren van het kind 'oranje' moesten zijn.

kritische kijkwijzer: het zinnetje 'Zalmroze mag, maar doe eens zot en gebruik eens wat andere huidskleuren' is problematisch omdat het doet uitschijnen alsof diversiteit niet "normaal" zou zijn.

Opdracht: [Bekijk met de lezers volgend experiment](#) over huidskleur. In [deze vlog](#) kaart men dit probleem aan en bespreekt men de effecten op kinderen van kleur. **De lezers gaan zelf een vlog maken.** Zorg als leerkracht/begeleider voor voldoende opnamemateriaal (videocamera, smartphones...). Verdeel de groep in duo's. Onderling wordt afgesproken wie interviewt en wie filmt. In schoolverband kunnen de duo's kinderen uit lagere graden interviewen. In het jeugdwerk kunnen de duo's kinderen interviewen. Let erop alleen kinderen te interviewen waarvan de ouders toestemming hebben gegeven om beeldmateriaal te maken.

De duo's kiezen zelf hoeveel kinderen ze interviewen. Beperk de vlog tot maximum 2 minuten. Elk duo krijgt een huidskleursetje van de Stad Mechelen. De duo's zijn vrij hoe ze het interview aanpakken, maar **volgende zaken moeten aan bod komen:**

- Vraag de geïnterviewde om huidskleur uit het kleursetje te halen.
- Vraag waarom geïnterviewde voor de kleur gekozen heeft.
- Indien de geïnterviewde zalmroze uitkiest, bevraag dan of er geen andere tinten huidskleur bestaan.
- Waarom zijn er verschillende kleurpotloden voor huidskleur?
- Waarom is dat belangrijk?
- Welke kleur heb jij gekozen en waarom?
- Wat vind je van het setje huidskleurpotloden?

De opnames kunnen indien nodig bewerkt worden met video editing software zoals Windows Movie Maker etc. Voorzie voldoende tijd indien nabewerking nodig is. Nadien kun je de vlogs in groep bekijken en de belangrijkste observaties bespreken.

Duur: 100 minuten

Werkvorm 6: Moderniseer een bekend sprookjesfiguur

Sprookjes gaan vaak over verandering en transformatie. Ze bevatten een levensles en het goede overwint steeds het kwade. Sprookjes zijn meestal een weerspiegeling van de tijdsgeest en moraal binnen een bepaalde maatschappij. Denk bijvoorbeeld aan sprookjes waarin prinsessen en meisjes zoals Sneeuwwitje, Assepoester of Doornroosje, gered worden door een prins op het witte paard. Er is ondertussen veel veranderd en onze maatschappij ziet meisjes niet meer als hulpeloze wezens.

Moderne sprookjes maken hier komaf mee. **Moderne sprookjes zijn aangepast aan onze tijd.**

De held van het verhaal (prinses, ridder,...) kan best wel een meisje zijn of een andere herkomst of een beperking hebben. Of een combinatie van al deze kenmerken. Waarom kan een prinses geen Afrikaanse roots hebben? Zoals in de Disney film over het klassieke sprookje *The princess and the frog*. De prinses is van kleur, de prins is wit. Hierover kan je een groeps gesprek voeren.

Opdracht: Herwerk een specifiek figuur uit een heel bekend sprookje of verhaal, zoals bv Sneeuwwitje, Alice in Wonderland, Roodkapje of de kleine zeemeermin. Kinderen mogen zelf beslissen welke figuur zij gaan herwerken of de hele klasgroep werkt aan eenzelfde sprookjesfiguur.

Start met de huidige afbeelding van hoe we deze figuren allemaal kennen. Teken de contouren van de vorm van het gezicht, de haren, de ogen, de neus en de mond over op een papier en kleur de tekening op een andere manier in. Vergeet hiervoor zeker het setje huidskleurpotloden van de Stad Mechelen niet. Bespreek al eens wat het effect van kleur alleen al is.

In een volgende stap worden opnieuw de contouren van het gezicht uitgetekend, maar deze keer worden ook de elementen van het gezicht zelf veranderd. Wat voor ogen kan de figuur hebben? Een lange, korte, dikke neus of een wipneus? Sproeten, een bril, een beugel, een lui oog, puistjes, ...? Pas het kapsel aan. Moet de figuur lieflijk kijken of mag het ook ondeugend of zelfs een beetje stout zijn? Resultaat is een moderne en minder stereotiepe figuur.

Duur: 60 minuten

3. HET TEKORT AAN DIVERSITEIT IN JEUGDLITERATUUR

“Wandel eender welke boekenhandel binnen en de kans is groter dat je een boek vindt over een zombie dan over een zwart meisje.”

(Malorie Blackman, Britse auteur)

De maatschappij wordt steeds diverser, maar die diversiteit wordt niet weerspiegeld in het boekenlandschap. De initiatieven van uitgeverijen om meer etnisch-culturele diversiteit in de jeugdliteratuur te stimuleren, hebben de witte normativiteit nog niet kunnen doorbreken. Normativiteit verwijst naar een proces van het impliciet of expliciet voorschrijven van normen en standaarden waaraan men hoort te voldoen. Het maakt de grens duidelijk tussen wat wel of niet aanvaardbaar is.

Witte normativiteit gaat in literaire context over het centraal stellen van de beleving en ervaring van witte personages. Zelfs wanneer de kleur van het personage niet benoemd wordt, veronderstelt men vaak dat het personage wit is. Van Voorst (2017) verwijst naar het onevenwicht tussen witte schrijvers en schrijvers van kleur. Ook illustratoren van kleur zijn ondervertegenwoordigd in de boekenwereld. De witte normativiteit uit zich eveneens in het geringe aanbod aan boeken met personages uit een etnisch-culturele minderheid (Maliepaard, 2017).

De representatie van etnisch-cultureel diverse (hoofd)personages is vaak eenzijdig en doordrongen van clichés en stereotypes. Stereotypes zijn veralgemeende voorstellingen van een specifieke categorie van mensen. **Die veralgemeende voorstellingen komen meestal niet overeen met de werkelijkheid.** Personages van kleur vervullen hoofdzakelijk een bijrol in verhalen (vb. in de alom geprezen Harry Potter reeks vervullen de tovenaars en heksen van kleur slechts een bijrol). De afkomst van de personages van kleur wordt bijvoorbeeld geproblematiseerd (vb. personages van kleur die een vluchtervaring meemaken of in armoede leven in een ver land), of men focust op de beperkte vrijheid van het vrouwelijke moslimpersonage ... (Van den Bossche en Klomberg, 2020). **De jeugdliteratuur heeft baat bij meer nuance en veelzijdigheid in de personages en verhaallijnen.** Ze stellen dat er nood is aan verhalen die stereotypes doorbreken waar de etnisch-culturele achtergrond van het personage geen reden tot conflict of weerstand is.

De etnisch-culturele achtergrond zou op een onproblematische manier deel moeten uitmaken van het verhaal (Van den Bossche en Klomberg, 2020). Naast een tekort aan diversiteit op vlak van ethniciteit is er ook weinig aandacht voor genderrolpatronen, sociale achtergrond, gezinsvormen en beperking (Haket, 2015). Aan dat rijtje kunnen we ook toevoegen: het gebrek aan aandacht voor seksuele oriëntatie in jeugdliteratuur. Of denk aan de voorstelling van de klassieke gezinsstructuur met moeder en vader die vaak als ideaal wordt neergezet in jeugdliteratuur. De demografische werkelijkheid geeft een ander beeld. Meer en meer kinderen groeien op in nieuw samengestelde of eenoudergezinnen.

Er is sprake van een kentering: er is meer aandacht voor diversiteit binnen de boekenwereld. Stereotiepe genderrollen zijn misschien minder expliciet, maar zijn zeker nog aanwezig. Er zijn meer boeken met vrouwelijke personages of personages met een beperking, boeken met twee mama's of twee papa's zijn niet onvindbaar, net zoals er meer personages van kleur in verhalen voorkomen. De realiteit toont echter dat hoofdpersonages nog vaak mannelijk zijn. **Genderrolpatronen zijn vaak stereotiep:** moeder neemt een verzorgende rol op en vader wordt als stoer en avontuurlijk voorgesteld. Natuurlijk zijn er ondertussen verhalen over stoere meisjes verschenen. Verhalen over gevoelige jongens, of personages die niet aan genderstereotiepe mannelijke rolpatronen voldoen, zijn moeilijker te vinden. De interactie van tekst en beeld in jeugdliteratuur geven betekenis aan een verhaal. Stereotypes kunnen het beeld inglippen. Denk bijvoorbeeld aan vrouwelijke personages in rokjes of personages van kleur die in traditionele klederdracht worden afgebeeld. Het is om verschillende redenen belangrijk om hiervoor oog te hebben. **Kinderen internaliseren deze stereotypes.** Kinderen die niet aan de stereotiepe voorstellingen voldoen, kunnen zich uitgesloten of niet-gezien voelen. Het beperkt kinderen in hun keuzes, interesses en gedragalternatieven. Als alleen mannelijke personages astronaut worden, dan is het best mogelijk dat een vrouwelijke lezer aanneemt dat meisjes geen astronaut kunnen worden. En als verhalen vensters op een ongekende wereld zijn, dan beperkt de aanwezigheid van stereotypen de perspectieven van de lezer.

Waarom vinden we het normaal dat witte mannelijke personages wilde heldenavonturen beleven? Alle kinderen kunnen/willen toch stoere avonturen beleven? Die witte (maar ook mannelijke) normativiteit stellen we niet of te weinig in vraag. De oververtegenwoordiging in de jeugdliteratuur van één specifieke identiteit is achterhaald. **De maatschappelijke realiteit vertelt een ander verhaal: een superdivers verhaal.** Een derde van de Belgische bevolking is van buitenlandse herkomst of heeft een buitenlandse nationaliteit (Statbel, 2021). Het is dan ook bizar dat de boekenwereld blind lijkt te zijn voor de werkelijkheid. Representatie van ondervetegenwoordigde groepen zorgt ervoor dat men zich (h)erkend voelt. Een kanttekening: bij diverse jeugdliteratuur draait het niet om het beklemtonen of het uitvergrooten van het verschil (vb. kleur, beperking, seksuele oriëntatie...). Diverse kinderboeken horen zich niet te beperken tot verhalen over racisme en discriminatie, over een beperking of over 'anders zijn' in het algemeen. Personages met een beperking en/of kleur kunnen net als witte personages zonder beperking spannende avonturen beleven. Het gaat erom het 'verschil' onproblematisch voor te stellen in een verhaal. Jeugdliteratuur dient een breed wereldbeeld te schetsen waar diversiteit als 'gewoon' en niet uitzonderlijk wordt voorgesteld.

EEN KRITISCHE BLIK OP JEUGDLITERATUUR

Om met een cultuurkritische blik naar een verhaal te kijken, ontwikkelden Van den Bossche en Klomberg (2020) een leeswijzer. **Het is een sjabloon dat op elk boek toegepast kan worden.**

1. Inhoud van de tekst:

Dit verwijst naar het bestuderen van de aanwezige kennis en naar de maatschappelijke en de sociale verhoudingen in het verhaal.

- Welke groep(en) is (zijn) dominant in het verhaal? Om welke redenen is deze invloedrijk en dominant? Kan aan deze groep een specifieke etnisch-culturele identiteit verbonden worden?
- Welke groep(en) is (zijn) van ondergeschikt belang in het verhaal? Om welke redenen is deze minder invloedrijk en ondergeschikt? Kan aan deze groep een specifieke etnisch-culturele identiteit verbonden worden?
- Is er een groep die een tussenpositie inneemt? Waarom neemt deze groep een tussenpositie in? Kan aan deze groep een specifieke etnisch-culturele identiteit verbonden worden?
- Kun je achterhalen welk wereldbeeld in de tekst overheerst? Welke normen, waarden en overtuigingen springen in het oog? Behoort dit wereldbeeld toe aan een dominante of ondergeschikte groep? Kan aan dit wereldbeeld een specifieke etnisch-culturele identiteit verbonden worden? Komen er andere visies in het verhaal aan bod?
- Welke interpretatie van de tekst is logisch volgens het overheersende wereldbeeld?
- Ga na, indien van toepassing, hoe verschillende etnisch-culturele groepen elkaar waarnemen. Welke eigenschappen associëren ze met zichzelf en 'anderen'?

2. Ontleden van de tekst:

Dit verwijst naar het analyseren van de denkbeelden in het verhaal, maar ook de omgangsvormen.

- Zijn er stereotiepe en eenzijdige denkbeelden in de tekst of het verhaal te vinden?
- Zijn de prominente normen, waarden en overtuigingen in het overheersende wereldbeeld mogelijk problematisch (vb. vooroordelen, discriminatie, seksisme, criminalisering, onverdraagzaamheid...)?
- Vallen er in de tekst pogingen tot verzet tegen het overheersende wereldbeeld te bespeuren?
- Zijn er alternatieven voor de interpretaties vanuit het wereldbeeld in de tekst?
- Bekijk ook de niet-dominante perspectieven in de tekst.

3. Vorm van het boek:

Dit verwijst naar het onderzoek van de gebruikte verhaaltechnieken om het wereldbeeld te vormen.

- Wie ziet? Vanuit wiens gezichtspunt wordt het verhaal verteld?
- Wie worden gezien? Wie/wat is het onderwerp van de tekst?
- Hoe worden ze gezien? Hoe ziet de analyse van de aard van de zienswijzen en denkbeelden in het boek eruit?

BRONNEN

Agentschap voor Kwaliteitszorg in Onderwijs en Vorming (2010). *Ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor het gewoon basisonderwijs*. Brussel: Ann Verhaegen. <https://www.vlaanderen.be/publicaties/ontwikkelingsdoelen-en-eindtermen-voor-het-gewoon-basisonderwijs-informatie-voor-de-onderwijspraktijk>

Bequoye, S. (2018, augustus 7). *Waarom lezen goed is voor ons*. Iedereen Leest. <https://www.iedereenleest.be/over-lezen/onderzoek/waarom-lezen-goed-voor-ons>

Haket, V. (2015). *Mama snijdt een komkommer, papa leest de krant. Rolpatronen in veel gelezen recente kinderboeken*. <https://www.ru.nl/publish/pages/941865/onderzoek-rolpatronen-in-kinderboeken.pdf>

Maliepaard, B. (2017, maart 5). *Olifant is goed in verstoppertje*. Trouw.

Sims Bishop, R. (1990). "Mirrors, Windows, and Sliding Glass Doors". *Perspectives: Choosing and Using Books for the Classroom*. Vo.6, no.3.

Statbel (2021, juni 16). *Diversiteit naar herkomst in België*. <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/herkomst#news>

Stichting Lezen (2020). *De doorgaande leeslijn. De leesontwikkeling van 0-20 jaar*. Amsterdam: Stichting Lezen.

Van den Bossche, S. en Klomberg, A. (2020). *Jeugdliteratuur door de lens van etnisch-culturele diversiteit*. Stichting Lezen Reeks Deel 33. Utrecht: Uitgever Eburon

Van Dingenen, M. (2017). *Werken met boeken in de klas*. Iedereen Leest. https://www.jeugdboekenmaand.be/uploads/bd7a9219-IL_JBM17_WERKEN_MET_BOEKEN_IN%20DE%20KLAS.pdf

LEES-, KIJK- EN LUISTERTIPS

Video

Chimamanda Ngozi Adichie (2009). Ted Talk: [Het gevaar van een enkel verhaal.](#)

Sunny Bergman (<https://www.youtube.com/watch?v=GLEfUu5IbYs&t=6s>) (2017) wit is ook een kleur

Rebel Girls (2017). [If you have a daughter, you need to see this.](#)

Rebel Girls (2017). [If Rapunzel were a guy](#)

Podcast

Radio Savannah (2020). [Kinderboekenweekspecial: diversiteit in kinderboeken, met Sarah Van den Bossche.](#)

Artikel

<https://kifkif.be/cnt/artikel/praten-over-huidskleuren-de-klas-9349>

<https://kleutergewijs.wordpress.com/2020/06/03/welke-kleur-is-jouw-huid-gesprekken-over-racisme-met-kleuters/>

<https://www.volkskrant.nl/beter-leven/hoe-cultureel-divers-zijn-de-kinderboeken-thuis-in-de-kast-wat-je-als-ouder-moet-weten-en-tips-voor-mooie-jeugdboeken~b201dfe5/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>

Website

<http://www.rosestories.nl/>

<https://www.everystorymatters.eu/>

<https://studiosesam.be/> & <https://studiosesam.be/category/sesam-kinderboeken/>

<https://www.facebook.com/studiosesam/>

https://stad.gent/nl/onderwijscentrum-gent/diversiteit/gids-gentse-inspiratiebank-voor-diversiteit-op-school?fbclid=IwAR0kFLcZmso1uDvw-kaKimEevXJY4XNJS_O1e5GBBShUy0VwT_rGQxd2wGc

<https://diversiteitenleren.be/>